

Franov-Živković na temelju Dragomanskih spisa iz Državnoga arhiva u Zadru opisuje svakodnevni život na osmanskoj-mletačkoj granici koji su karakterizirale pritužbe i incidenti, ali i prijateljski i pomirbeni odnosi.

Božo Došen u članku *Vlasi u Ravnim kotarima* (439-454) analizira podrijetlo Vlaha te prati njihovo naseljavanje u Ravne kotare za vrijeme Osmanlija, a posebnu pozornost poklanja analizi vlaškgoga vokabulara koji se upotrebljava u Ravnim kotarima i Donjim kotarima. Zatim slijedi članak *Biograđani i Vranjani u mletačkim prekomorskim kopnenim postrojbama* (455-474) autorica Lovorke Čoralčić i Maje Katušić. Osim što su na temelju izvornoga arhivskog gradiva mletačke provenijencije istražile udio Biograđana i Vranjana u mletačkim pješačkim i konjaničkim postrojbama te učestalost njihova spominjanja u izvorima, autorice su predstavile i opće podatke o zapovjednicima postrojbi, mjestima njihova djelovanja te fizička obilježja onovremenih vojnika. Petar Runje je u članku *Svećenici glagoljaši u Vrani (s posebnim osvrtom na Zablaće u srednjem vijeku)* (475-484) prikazao djelovanje spomenutih svećenika koncem 15. i početkom 16. stoljeća na temelju arhivskih izvora Državnoga arhiva u Zadru. Analizu morfoloških i fonoloških osobina te sintaktičke i leksičke posebnosti vranskoga govora predstavili su Josip Lisac i Marijana Tomelić Čirilin. U svojem članku *Govori vranskoga kraja* (485-496) zaključili su da vranski govor pripada novoštokavskome ikavskom dijalektu. U članku *Ranorenesansni arhitekt Lucijan Vranjanin (Luciano Laurana)* (497-518) Andrija Munjaković predstavio je djela Lucijana Vranjanina, koji je prema autoru bitno pridonio preporodu klasične arhitekture i strukturiranju novovjekovnoga grada. Izak Špralja je temeljem snimke glagoljaškoga pjevanja u Vrani iz 1963. godine analizirao posebnosti crkvenoga pjevanja, koje je predstavio u članku *Glagoljaško pjevanje u Vrani* (519-540). Zbornik zatvara članak Marcela Bačića *Muzikalna ljepota Francesca Laurane* (541-549) u kojemu autor analizira kiparski opus Frane Vranjanina.

Prikazani zbornik nesumnjivo će koristiti širokome krugu čitatelja jer multidisciplinarnim pristupom obrađuje raznovrsne teme koje su ključne za bolju valorizaciju vranskoga područja. Upravo je suradnja znanstvenika raznih struka, od povjesničara preko arheologa i jezikoslovaca, osigurala sadržajnu i iscrpnu analizu povijesno-kulturne baštine Vrane i na taj način dala snažni poticaj za nastavak ove hvalevrijedne tradicije koja se ogleda u održavanju znanstvenih skupova i širenju znanja o bogatoj povijesti sjeverne Dalmacije.

Ruža Radoš Čurić

Demografske promjene i kulturna baština Hrvata u Boki kotorskoj, uredili Roko Mišetić i Maja Katušić, Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište, 2018, 259 stranica

Zbornik radova *Demografske promjene i kulturna baština Hrvata u Boki kotorskoj* proizašao je iz istoimenoga znanstvenog skupa koji se u listopadu 2017. godine u organizaciji Odjela za sociologiju Hrvatskoga katoličkog sveučilišta održao u Zagrebu i Kotoru. Sam zbornik opseže preko 250 stranica te je podijeljen u tri dijela. Nakon uvodnih riječi urednika slijedi znanstveni dio, koji se sastoji od deset članaka – sedam članaka koji obrađuju razne aspekte materijalne i nematerijalne kulturne baštine te tri članka koja su posvećena pitanju razvoja stanovništva na području Boke kotorske.

Autor prvoga članka je Mario Bara s Odjela za sociologiju na Hrvatskome katoličkom sveučilištu. U radu *Osvrt o hrvatskim autohtonim manjinama, hrvatskom iseljeništvu i Hrvatima u Bosni i Hercegovini* (9-25) prikazuje nastanak hrvatskih manjinskih i iseljeničkih zajednica, ističe položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini te ukazuje na specifičnosti, ali i na neke zajedničke karakteristike tih

zajednica. Posebno apostrofira činjenicu da navedene skupine žive i njeguju svoj identitet izvan granica Hrvatske te da su u državama u kojima žive ostavili trajan kulturni trag. Pri tome posebice ističe materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu kao svjedočanstvo kolektivnoga identiteta.

Štovanje blažene Ozane Kotorke (25-37) rad je iz pera akademika Radoslava Tomića u kojemu istražuje nastanak kulta blažene Ozane i njegovo širenje u Kotoru. Posebno se osvrće na djelovanje Šibenčanina Melchiora Lovrova Tette, koji je u drugoj polovici 17. stoljeća dao podići oltar u crkvi Sv. Pavla, u kojoj je blaženica provela najveći dio svoga života kao isposnica. U drugomu dijelu rada iznose se podaci o prijenosu svetičnih relikvija iz crkve Sv. Pavla u crkvu Sv. Marije (bl. Ozane) početkom 19. stoljeća te o tadašnjoj opremi oltara sa svetičnim moćima.

Od Peraških ceremonijala do pjesmarice dobrotskih pomoraca (37-51) rad je Vande Babić sa Sveučilišta u Zadru. U prvome dijelu autorica govori o zastupljenosti bokokotorskih pisaca u povijesti hrvatske književnosti i uopće o svijesti o hrvatskome kulturnom nasljeđu toga prostora. Potom se posvećuje jetakozvanim *Peraškim ceremonijalima* – povezanima uz sjećanje na veliku pobjedu Peraštana nad Osmanlijama 1654. godine – koje promatra kroz teorijsku ideju o kulturnome pamćenju.

Filip Galović s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta autor je rada *Neki romanizmi u govorima bokeljskih Hrvata i u govorima južnočakavskoga područja (51-73)*. Na temelju vlastitih terenskih istraživanja te rječnika Vesne Lipovac Radulović izdvaja i analizira termine romanskoga postanja koji su zastupljeni u govorima bokeljskih Hrvata te u nekim južnočakavskim govorima. Izdvojeni leksemi, koji potječu iz sfere zanimanja, zvanja i počasnih službi (primjerice kormilar, ljekarnik, mornar, postolar), očekivano su mletačkoga podrijetla te su potvrda leksičkoga bogatstva pojedinoga govora kao i kulturne i tradicijske vrijednosti.

Ivana Prijatelj Pavičić s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu analizirala je *Ulogu akademika Rajka Vujičića u istraživanju starog bokeljskog slikarstva (73-89)*. Autorica ističe da je akademik Vujičić, zajedno s don Brankom Sbutegom i Vaskom Lipovcem, posljednjih desetljeća obilježio bokeljski kulturni i umjetničko-znanstveni mikrokozmos. Jedno od ključnih područja njegovoga istraživačkog interesa bila je umjetnost bokokotorskoga i dubrovačkoga slikara Lovre Dobričevića, čemu je i u radu posvećena najveća pozornost. Uz navedeno prikazan je i Vujičićev doprinos istraživanju fresaka u crkvi Sv. Mihihila u Kotoru te crkvi Sv. Bazilija u Mržepu.

Slike brodova zavjetnoga karaktera prikazao je i obradio Željko Brguljan u radu *Zavjetne slike u Boki kotorskoj (89-111)*. Najveće zbirke slika brodova iz razmatranoga razdoblja bokeljske pomorske povijesti čuvaju se u svetištu Gospe od Škrpjela na istoimenome otoku pred Perastom i u župnoj crkvi Rođenja Blažene Djevice Marije u Prčanju, a u radu su (uz neke slike iz tih zbirki) obrađene i dvije koje se nalaze u crkvi Sv. Mateja (Dobrota) i crkvi Pomoćnice kršćana (Muo). U radu su predstavljene zavjetne slike i srebrni *ex voto* svjedočanstvo iz bogate pomorske prošlosti Boke kotorske, koja je tema i posljednjega rada u Zborniku, koji se odnosi na pitanje materijalne i nematerijalne kulturne baštine.

Riječ je o radu Maje Katušić s Hrvatskoga instituta za povijest *Pomorska bratovština sv. Nikole mornara u Kotoru (111-135)*. Navedena je bila najveća, najpoznatija i najbogatija bratovština na području Boke kotorske. S obzirom na političke, društvene i gospodarske okolnosti razvoja Boke, bratovština je imala ključnu ulogu u procesima koji su Boku u ranome novom vijeku definirali kao jedno od vodećih pomorskih središta na istočnoj obali Jadrana. U radu se daje pregled do sada valoriziranih spoznaja o razvoju bratovštine, koji se nadopunjuju novim podacima iz Biskupskoga arhiva u Kotoru, poglavito onima o kotorskim admiralima.

Dio zbornika koji je posvećen temama o stanovništvu Boke u prošlosti i u suvremenome dobu započinje radom Lovorke Čoralić s Hrvatskoga instituta za povijest naslovljenim *Tragom iseljenika iz grada Kotora u Mlecima (15. – 18. stoljeće)* (135-159). Na temelju analize oporuka iz Državnoga arhiva u Veneciji autorica prikazuje život i djelovanje Kotorana u Mlecima u ranome novom vijeku. Obrađene su brojne teme koje svjedoče u ulozi i uključenosti Kotorana u onodobni društveni, gospodarski i vjerski život Venecije kao što su: tijek iseljavanja, zanimanja, mjesto stanovanja, svakodnevni život, vjerski odnosi i povezanost Kotorana s domovinom.

Toni Ćosić s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta i Maja Katušić autori su rada *Stanovništvo Kotora prema mletačkim popisima u 18. stoljeću* (159-181). Rad se temelji na analizi popisa koje su mletačke vlasti provodile u Kotoru, a čuvaju se u Istorijiskome arhivu. Iako je metodološki i sadržajno vrlo ograničavajuće raditi demografske analize na protostatističkim izvorima, autori su analizom navedenoga arhivskog gradiva dali naznake procesa koji su se odvijali u Kotoru tijekom 18. stoljeća. Tako su, u mjeri u kojoj to dopuštaju izvori, prezentirali broj stanovnika Kotora i okružja te ga usporedili s brojem stanovnika Perasta, Prčanja i Dobrote u istome razdoblju. Konačno, analizirali su i broj stanovnika grada s obzirom na obiteljsku i vjersku strukturu (broj kućanstava, spolna i prezimenska struktura). Autor posljednjega rada *O Hrvatima u Boki kotorskoj u vrijeme osamostaljenja Crne Gore* (181-199) jest Roko Mišetić s Hrvatskoga katoličkog sveučilišta. Autor u radu analizira neke elemente demografskih promjena hrvatske nacionalne manjine u Crnoj Gori na temelju rezultata dvaju zadnjih popisa (2003. i 2011. godine). Demografski potencijal stanovništva hrvatske nacionalnosti u Crnoj Gori i Boki kotorskoj važan je čimbenik za očuvanje hrvatske kulturne baštine, a pokazatelji analizirani u radu (navlastito broj Hrvata i njihova biološka struktura) potvrđuju da taj, na početku 21. stoljeća, kontinuirano

slabi. Upravo se stoga postavlja pitanje uspješne i kvalitetne brige o bogatome kulturnom nasljeđu, koja je teško ostvariva bez zajedničke brige obiju država.

U drugoj cjelini Zbornika predstavljen je znanstveno-stručni skup *Demografske promjene i kulturna baština Hrvata Boke kotorske* koji se održao u Zagrebu i Kotoru u listopadu 2017. godine. Skup je bio popraćen i okruglim stolom *O modelima zaštite kulturne baštine Hrvata u Boki kotorskoj* na kojemu je zaključeno da je zaštita materijalne i nematerijalne kulturne baštine Hrvata u Boki kotorskoj od zajedničkoga interesa Republike Hrvatske i Crne Gore. U samoj Boki kotorskoj, osim znanstveno-stručnoga dijela, sudionici skupa te drugi gosti Boke posjetili su kulturno-povijesne znamenitosti Boke kotorske, što nam posvjedočuju i fotografije u Zborniku.

Treći, posljednji dio Zbornika naslovljen je: *Boka kotorska na Hrvatskome katoličkom sveučilištu*. U njemu se nalaze tri studentska rada proizišla iz nastavne aktivnosti – izbornoga predmeta *Kulturna baština Boke kotorske* – koji se od 2014. godine izvodi na Sveučilištu. Ružica Gelo autorica je rada *Pomorski kapetan Vicko Bujović iz Perasta* (207-223). U njemu je, opisom životnoga puta znamenitoga peraškog pomorca Vicka Bujovića, prikazala značenje pomorstva, ne samo u gospodarskome i političkome, nego napose i u umjetničkome razvoju Boke. Svjedočanstvo izrečenoga upravo leži i u njegovoj peraškoj palači Bujović – jednoj od najreprezentativnijih baroknih kapetanskih palača na istočnoj obali Jadrana.

Jelena Pavković u radu *Bokelji u Europi, Europa u Boki: život i književno stvaralaštvo Stjepana Zanovića* (223-239) predstavila je još jednoga znamenitog Bokelja iz 18. stoljeća. Stjepan Zanović svoj je životni vijek proveo diljem Europe baveći se raznovrsnim poslovima, prijateljujući s onodobnom europskom elitom te pišući pjesme, eseje, drame koje je objavljivao diljem Europe. U radu je predstavljena njegova bogata književna baština, posebice ona neobjavljena koja se nalazi u

Zbirci rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Posljednji rad Zbornika jest djelo Tomislava Smolčića *Sezonske distribucije vjenčanja u Kotoru (1801. – 1820.)* (239-258). Okosnicu rada predstavlja analiza matičnih knjiga vjenčanih Župe sv. Tripuna. Autor je analizom matičnih knjiga s početka 19. stoljeća – jednoga od političkih najturbulentnijih razdoblja u prošlosti Boke – prikazao utjecaj ili, bolje reći, odraz političkih događaja na demografska kretanja. Posebice su zanimljivi dijelovi rada koji prate međudnos migracija i promjena političke vlasti u Boki.

Zbornik radova vrijedan je doprinos proučavanju povijesti te očuvanju kulture i identiteta Hrvata u Boki kotorskoj. Također, možemo reći kako je Zbornik dobra podloga za daljnji angažman institucija, kulturnih udruga, pojedinaca te resursa matične i domicilne države. Zbornik je zamišljen kao jedan od doprinosa otvaranju mogućnosti za aktivno djelovanje u očuvanju kulturne baštine hrvatske manjine i osnaživanju (auto)repcije njihova kulturnog naslijeđa.

Nika Đuho

Utile cum dulci. Zbornik u čast Pavlu Knezoviću, ur. Rudolf Barišić, Marko Jerković i Tamara Tvrtković, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2019, 564 stranice

U svibnju 2019. godine otisnut je zbornik naziva *Utile cum dulci. Zbornik u čast Pavlu Knezoviću* pod uredništvom Rudolfa Barišića, Marka Jerkovića i Tamare Tvrtković, a u izdanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Radi se o zborniku koji se posvećuje zaslužnome znanstveniku i profesoru u mirovini Pavlu Knezoviću prigodom njegovoga 70. rođendana. Tijekom svoga života prof. Knezović bavio se (i bavi) temama iz klasične filologije, povijesti i teologije i to prvenstve-

no franjevačkim latinitetom na hrvatskome i bosansko-hercegovačkome području (franjevačka provincija Bosna Srebrena u starim granicama) od ranonovovjekovlja pa sve do danas. Izuzev opsežnoga znanstvenoga opusa prof. Knezović ostavio je velikoga traga u svojoj nastavničkoj djelatnosti kao i u zaslugama za osnutak i formiranje Odsjeka za hrvatski latinitet na Hrvatskim studijima gdje je dugi niz godina podučavao nove generacije studenata. Nastavničku djelatnost obavljao je, također, na Filozofskome fakultetu Univerziteta u Sarajevu i na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Mostaru, dočim je prije dolaska na Hrvatske studije Sveučilišta u Zagrebu radio na Hrvatskome institutu za povijest. Valja na ovome mjestu istaknuti još dva opsežna i dugogodišnja književna niza – *Tihi pregaoci* i *RECIPE* – kao “krunu” rada prof. Knezovića.

Razmatrani Zbornik sastoji se od 34 rada, koji načelno obuhvaćaju šarolik spektar interesa prof. Knezovića, a koje, prema uredništvu (Vidi str. 8.), možemo okvirno podijeliti na radove s klasično-filološkom tematikom, radove s povijesnom i teološkom tematikom te radove koji se bave samim prof. Knezovićem i njegovim djelovanjem. Potonja je podjela samo orijentacijska jer zbornik zapravo nije strukturiran prema tematskim cjelinama, nego svi radovi zajedno tvore jednu heterogenu cjelinu, kojoj prethodi kratki i jezgroviti *Predgovor* uredništva (7-8).

Prvi rad u nizu *Doprinos Pavla Knezovića proučavanju hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini* (11-20) potpisuje Iva Beljan Kovačić. Autorica raspravlja o ulozi prof. Knezovića u popularizaciji zanemarenih pisaca franjevačke provenijencije i to baš kroz spomenuti književni niz *Tihi pregaoci*. Valorizirajući rad zapostavljenih književnika, prof. Knezović nudio je nove interpretacije, odnosno dovođio u pitanje postojeće negativne predodžbe o njima. Nešto više o drugome književnom nizu *RECIPE (Restauratio et Continuatio – Illustratum Patrum Exempla)* i važnoj ulozi prof. Knezovića u restauraciji knjižnoga fonda Franjevačke knjižnice Mostar (od 2005.) pisao je fra Ante Marić u radu *Profesor Pavao Knezović,*